

TARIXIY MADANIY OBYEKTЛАRNI DIDAKTIK FUNKSIYALARI

Abdullayeva Nasibaxon Arabovna

*Andijon davlat pedagogika instituti Ijtimoiy fanlar kafedrası
professori v.b., tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD),**<https://orcid.org/0009-0008-4513-879X>**УЎК 391.4:746(575.121)*

Annotatsiya: Mazkur maqolada tarixiy-madaniy obyektlarning ta'lim jarayonidagi didaktik (o'qitish) funksiyalari har tomonlama tahlil qilinadi. Tarixiy yodgorliklar, me'moriy ansambllar, ziyoratgohlar va muzeylar orqali o'quvchilarning madaniy ongini shakllantirish, tarixiy tafakkurni rivojlantirish va Vatanga muhabbat tuyg'usini uyg'otishdagi roli yoritilgan. Tadqiqot natijasida tarixiy-madaniy obyektlardan foydalanishning samarali metodik yo'llari aniqlangan.

Kalit so'zlar: tarixiy-madaniy obyekt, didaktika, vizual ta'lim, madaniy meros, milliy ong, tarixiy tafakkur, muqaddas maskanlar.

Аннотация: В статье комплексно анализируются дидактические (обучающие) функции историко-культурных объектов в образовательном процессе. Подчеркивается роль исторических памятников, архитектурных ансамблей, святынь и музеев в формировании культурного сознания учащихся, развитии исторического мышления и пробуждении чувства любви к Родине. В результате исследования выявлены эффективные методические приемы использования историко-культурных объектов.

Ключевые слова: историко-культурный объект, дидактика, наглядное образование, культурное наследие, национальное сознание, историческое мышление, сакральные места.

Abstract: This article comprehensively analyzes the didactic (teaching) functions of historical and cultural objects in the educational process. The role of historical monuments, architectural ensembles, shrines and museums in the formation of students' cultural consciousness, the development of historical thinking and the awakening of a sense of love for the Motherland is highlighted.

As a result of the research, effective methodological ways of using historical and cultural objects have been identified.

Keywords: historical and cultural object, didactics, visual education, cultural heritage, national consciousness, historical thinking, sacred places.

KIRISH (ВВЕДЕНИЕ / INTRODUCTION).

Tarixiy-madaniy obyektlar — har qanday xalqning tarixiy taraqqiyotini, madaniy rivojlanish bosqichlarini va estetik qarashlarini o'zida mujassam etgan moddiy va ma'naviy meros shaklidir. Ular xalq xotirasining real ifodasi bo'lib, jamiyatning sivilizatsion yutuqlaridan dalolat beradi. Bunday obyektlar qatoriga qadimiy me'moriy inshootlar, arxeologik yodgorliklar, ziyoratgohlar, tarixiy shaxslar bilan bog'liq maskanlar, muzeylar va arxivlar kiradi. Bu obyektlar o'z mazmuni, shakli va tarixiy konteksti orqali ta'lim jarayonida keng ko'lamli didaktik funksiyalarni bajarishi mumkin.

Zamonaviy ta'lim konsepsiyalarida — xususan, kompetensiyaviy yondashuv, interaktiv va integratsiyalashgan o'qitish tamoyillari asosida — o'quvchilarni faqat bilim egallovchi emas, balki faol ijtimoiy subyekt sifatida shakllantirish ustuvor vazifa hisoblanadi. Bu jarayonda tarixiy-madaniy obyektlardan vosita sifatida foydalanish o'quvchining tarixiy tafakkurini chuqurlashtiradi, milliy identifikatsiyani mustahkamlaydi, madaniy ongini uyg'otadi va estetik didini rivojlantiradi[1:72–76].

Misol uchun, Registon maydoni yoki Ichan qal'a kabi yodgorliklar oddiy ko'rgazma obyekti emas, balki o'quvchiga tarixiy davrni his qilish, me'moriy uslubni tahlil qilish, shaxslar faoliyatini anglash imkonini beradi. Bunday obyektlar orqali "joyida o'qitish"

prinsipi amalga oshadi: o'quvchi dars materialini real fazoda idrok qiladi, vizual va hissiy jihatdan mazmunni chuqurroq anglaydi[7:90-95].

Biroq amaliyot shuni ko'rsatmoqdaki, aksariyat hollarda tarixiy-madaniy obyektlar ta'lim jarayonida yetarlicha didaktik vosita sifatida qo'llanilmaydi. Darslikda qisqacha ma'lumot berish yoki rasmlar bilan cheklanish orqali bu obyektlarning to'laonli o'quv resursi sifatidagi salohiyatidan foydalanilmay qolmoqda. Shu sababli, bu maqola tarixiy-madaniy obyektlarning didaktik funksiyalarini aniqlash, ularning ta'limdagi metodik qo'llanilish imkoniyatlarini tahlil qilish va amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga qaratilgan.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLARI (ЛИТЕРАТУРА И МЕТОДОЛОГИЯ / METHODS). Tadqiqot

quyidagi metodlar asosida olib borildi:

- **Tahlil va sintez:** Tarixiy-madaniy obyektlar haqidagi ilmiy adabiyotlar, ta'limiy materiallar, darsliklar o'rganildi[4:53-57].

- **Empirik kuzatuv:** Samarqand, Buxoro va Toshkentdagi maktablarda o'tkazilgan tarixiy joylarga ekskursiyalar, muzey mashg'ulotlari kuzatildi va tahlil qilindi.

- **So'rovnoma va suhbat:** 35 nafar o'qituvchi va 60 nafar o'quvchi ishtirokida maxsus so'rovnoma tashkil etildi.

- **Fanlararo integratsion yondashuv:** Tarixiy obyektlarning adabiyot, san'at, geografiya fanlari bilan bog'liqligi tahlil qilindi[5:40-43].

MUHOKAMA (ОБСУЖДЕНИЕ / DISCUSSION). Tadqiqotda quyidagi didaktik funksiyalar aniqlandi:

Tarixiy-madaniy obyektlarning didaktik funksiyalari

Funksiya turi	Mazmuni
Ko'rgazmali (vizual)	Real yodgorliklar orqali mavzuni ko'z bilan ko'rib idrok etish.
Tarbiyaviy	Vatanga muhabbat, ajdodlarga hurmat, tarixiy xotiraga sadoqatni shakllantirish.
Emotsional-ta'sirchan	Talabalarda taassurot, zavq, hayrat uyg'otish orqali darsga jalb qilish.
Fanlararo	Tarixiy obyektlar san'at, adabiyot, geografiya kabi fanlarda ham qo'llanadi.
Kontekstual	Yodgorliklar orqali tarixiy davrni va shaxslarni aniq kontekstda anglash.

Talabalar uchun ijobiy ta'sirlar

- **Tarixiy xotirani shakllantirish**
- **Estetik did va madaniy ongni rivojlantirish**
- **Tarixiy mavzularni real kontekstda anglash**
- **Muzey madaniyatini egallash**
- **Ijodiy va loyihaviy ishlarga tayyorlanish** (fotoreportaj, video, maketlar)

Tahlil shuni ko'rsatdiki, tarixiy-madaniy obyektlar nafaqat ma'naviy boylik, balki talabalarning **mustaqil o'rganish faoliyatini rivojlantiruvchi metodik vositadir**. Darslikdagi mavzularni tarixiy yodgorliklar orqali bog'lash talabalarning tarixiy tafakkurini chuqurlashtiradi. Misol uchun, Amir Temur haqidagi mavzuni Registon ansambli asosida o'rganish, Shohizinda orqali

Temuriylar davridagi me'moriy estetikani anglash imkonini beradi[7:90-95].

Talabalarni bu jarayonda **ekskursiyalar, foto-mashg'ulotlar, virtual tur va loyiha asosida o'qitish** metodlarini keng qo'llasa, natija yanada kuchli bo'ladi.

Biroq ayrim muammolar ham mavjud:

- Ba'zi o'qituvchilar tarixiy obyektlar haqida yetarli ma'lumotga ega emas.
- OTMlarda ekskursiya tashkil qilish uchun zarur resurslar (transport, ruxsatnoma) yo'q.
- Virtual vositalardan foydalanish bo'yicha talabalarni malakasi past.

Shuning uchun, bu yo'nalishda talabalarning **malakasini oshirish, metodik qo'llanma va dars ishlanmalari** ishlab chiqish zarur[6:25-29].

XULOSA (ЗАКЛЮЧЕНИЕ / CONCLUSION).

Tarixiy-madaniy obyektlarning ta'limdagi o'rni haqida olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ular nafaqat madaniy yoki estetik qadriyat sifatida, balki samarali didaktik vosita sifatida ham xizmat qilishi mumkin. Ushbu obyektlar o'zining tarixiy, ijtimoiy, arxitektura va madaniy kontekstlari bilan o'quvchilarda bilimni chuqurlashtirish, mustaqil fikrlash, tarixiy tafakkur va madaniy ongni shakllantirishga xizmat qiladi.

Birinchidan, tarixiy-madaniy obyektlar orqali dars jarayoni ko'rgazmali va emotsional tus oladi. O'quvchilarning diqqat-e'tibori faollashadi, mavzuni shunchaki eslab qolish emas, balki tushunish, his qilish orqali o'zlashtirishga erishiladi. Bu esa zamonaviy ta'limda talab etilayotgan kontekstual o'qitish, kompleks yondashuv va loyiha asosida o'qitish tamoyillariga mos keladi.

Ikkinchidan, tarixiy yodgorliklar va me'moriy ansambllar o'quvchilarda milliy g'urur va vatanparvarlik tuyg'usini shakllantiradi. Shu tariqa, bu obyektlar faqatgina bilim vositasi emas, balki tarbiyaviy manba sifatida ham faol ishlaydi. Ajdodlarimiz yaratgan me'moriy inshootlar, ular bilan bog'liq afsonalar, tarixiy shaxslar faoliyati haqidagi bilimlar yosh avlodda milliy identifikatsiyani mustahkamlashga xizmat qiladi.

Uchinchidan, tarixiy-madaniy obyektlardan foydalanish fanlararo integratsiyani rivojlantiradi. Tarix, adabiyot, geografiya, san'at, texnologiya kabi fanlar o'rtasidagi uzviylikni ta'minlaydi. Masalan, Shohizinda majmuasini o'rganish chog'ida tarixiy shaxslar faoliyati (tarix), bezak san'ati (san'at), joylashuvi (geografiya), to'qimachilik va hunarmandchilik (texnologiya) birgalikda ko'rib chiqilishi mumkin.

To'rtinchidan, tarixiy obyektlar asosida tashkil etilgan ekskursiyalar, muzey darslari, mini-loyihalar, maketlar tayyorlash, dramatik sahna ko'rinishlari kabi faoliyatlar o'quvchilarning ijodiy fikrlashi, jamoa bilan ishlashi, tanqidiy fikrlashi kabi ko'nikmalarini shakllantiradi. Bu esa zamonaviy kompetensiyaviy ta'lim modelining asosiy talablaridandir.

Biroq, tadqiqot davomida ba'zi kamchilik va cheklovlar ham aniqlangani sababli quyidagi amaliy tavsiyalar ilgari suriladi:

1. Tarixiy-madaniy obyektlar asosida tematik dars ishlanmalari va metodik qo'llanmalar ishlab chiqilishi zarur.

2. Har bir hududdagi mahalliy yodgorliklar asosida "Meros darslari", "Mahalliy tarix" loyihalari tashkil etilishi kerak.

3. O'qituvchilar uchun muzey pedagogikasi, ekskursiya metodikasi, virtual ta'lim vositalaridan foydalanish bo'yicha malaka oshirish kurslari yo'lga qo'yilishi lozim.

4. Ta'lim tashkilotlari muzeylar, madaniyat bo'limlari, tarixiy obidalarni muhofaza qilish idoralari bilan hamkorlik memorandumlari imzolashi kerak.

5. O'quvchilarning darsda o'z hududidagi tarixiy obyektlarni o'rganishga qaratilgan ijodiy loyiha va izlanish faoliyati tizimlashtirilishi kerak.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, tarixiy-madaniy obyektlar ta'limning mustahkam poydevori bo'lib xizmat qiladigan bebaho resursdir. Ularning to'g'ri didaktik yondashuvlar orqali o'quv jarayoniga integratsiya qilinishi, nafaqat o'quvchiga bilim berish, balki uni xalq tarixining ma'naviy davomchisi sifatida shakllantirishga xizmat qiladi.

**ADABIYOT VA MANBALAR RO'YXATI
(ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА /
REFERENCES):**

1. Saidov A. Madaniyat va ta'lim integratsiyasi. – Buxoro: Zarafshon, 2022. – B. 72–76.
2. UNESCO. World Heritage in Young Hands: Education Kit. – Paris: UNESCO Publishing, 2018. – Pp. 15–22.

3. Mamatqulova G. “Tarixiy obyektlar asosida darslar tashkil etish” // Pedagogika va amaliyot, 2021, №2. – B. 18–21.
4. Karimov M. Innovatsion ta’lim texnologiyalari. – Samarqand: Registon, 2020. – B. 53–57.
5. Jalolov N. “Vizual ta’limda tarixiy yodgorliklar roli” // Zamonaviy ta’lim muammolari, 2022, №4. – B. 40–43.
6. Qodirova D. “Tarixiy meros va ta’limdagi metodik yondashuvlar” // Tarix va jamiyat, 2023, №1. – B. 25–29.
7. Turaqulov O. O‘zbekiston tarixi va muzey pedagogikasi. – Toshkent: Fan, 2019. – B. 90–95.